

DEVIANTNOST IN DRUŽBENI NADZOR (seminar: Facoult)

Deviantnost, konformnost, družbeni nadzor, kriminal... Človek se v nekem okolju navadno ravna po pravilih, ki jih to okolje določa – pa najsi gre za zapisana pravila ali ne. V kolikor pravil ne bi bilo ali če jih nihče ne bi upošteval, bi družba bila kaotična, nestabilna. To pa še ne pomeni, da posameznik upošteva pravila ves čas. Vsi so na nek način deviantni – odvisno od situacij in priložnosti.

Govorimo lahko, da je deviantnosti v določenih krogih, sredah, družbah več oz. manj, ne moremo pa govoriti, da je cela družba deviantna. Če naša dejanja upoštevajo pravila, ki veljajo, verjamemo, da nam bo v življenju dana neka varnost, predvidljivost.

Vsak posameznik je devianten (že če pomislimo samo na ne-upoštevanje cestno-prometnih predpisov). Zakaj »zakrivimo« deviantna dejanja? Kako lahko storimo nekaj, za kar vemo, da je prepovedano?

Razlogov je več:

- ker za svoje dejanje najdemo trdno opravičilo in menimo, da s tem družbi ne škodujemo (...s krajo ene knjige ne bom nikogar oškodoval, le sebi pomagal do znanja...),
- ker verjamemo, da za to dejanje ne bomo kaznovani,
- ker se nam dejanje, ki smo ga storili nam osebno sploh ne zdi deviantno,
- ker verjamemo, da se takšno dejanje še lahko tolerira.

Deviantnost se v različnih krogih, sredah, družbah različno pojmuje. Tako se nam marihuana ne niti ne zdi sporna, za kakšnega 80-letnika pa je zelo. Ker obstajajo različne definicije deviantnosti, imamo tudi različne odnose do deviantnosti.

Zato, da v družbi ne bi bilo deviantnosti preveč (določen obseg je namreč pričakovan v vsakem primeru), je potrebno formulirati neke norme in pravila. Da se takšne norme zakoreninijo v prebivalce, se že otrokom zelo jasno predstavlja, kaj je dovoljeno in kaj ne.

Ljudje že v samem govoru upoštevamo množico pravil (vljudnostne fraze, pozdravi, želje etc.), brez da bi morali o tem premišljevati. Družbene norme sprejemamo tudi zato, da se obvarujemo oznake nekonformnosti. Zato pozdravljamo tudi tiste, ki jih ne maramo.

Sankcije za neupoštevanje družbenih norm so formalne ali neformalne in pozitivne ali negativne.

Če govorimo o (ne)formalnosti, lahko ugotovimo, da so v veliko primerih uspešne že neformalne sankcije. To velja še posebno za ozka okolja, kot je denimo družina. Seveda pa so potrebne oboje, tako formalne kot neformalne.

Pozitivne sankcije lahko delujejo zelo vzpodbudno. Z izvrševanjem pozitivnih (nagrajevanje, pohvale...) sankcij lahko vzbodbudno učinkujemo na druge ljudi. V prvem razredu OŠ je pohvala nedvomno učinkovitejša od kaznovanja. V procesu izobraževanja navadno količina pozitivnih sankcij upada, na fakulteti so že prava redkost. (Pojavi se tudi problem izpostavljanja z izrekanje pohvale le peščici uspešnih.)

Negativne formalne sankcije so kazni deviantna dejanja, ki kršijo formalne norme. Neformalne negativne sankcije pa so zasmehovanja, blatenja, izpostavljanja..., so neorganizirane, spontane, različno učinkovite.

Glavni tip formalnih sankcij predstavljajo tisti, ki so udeleženi v sistem kaznovanja – gre za t.i. represivne organe (policija, sodstvo in zapori). Meje v tej triadi morajo biti povsem jasno začitane, definirane in ne sme priti do prekrivanja pristojnosti. Naloga policije je, da

poišče osebo, katero sumi deviantnosti in jo z dokaznim gradivom preda sodstvu. To preveri dokazni material, predoči pričevanja in odmeri in izreče kazen (ali oprosti). Naloga zapora pa je, da omogoči izvršitev kazni.

Vse formalne kazni niso enako ostre, čeprav je šlo v vseh primerih za kršenje formalnih norm. Kazni imajo lahko tudi različne vpliv, težo za tistega, ki so mu dodeljene (neka denarna kazen je za nekoga lahko mačji kašelj, za drugega pa hud udarec; zdravnik zaradi zaradi zakrivitve malomarnosti izgubi zdravniško licenco – kar se lahko zdi kot blaga kazen, vendarle je za zdravnika pogubna; berufsverboten posledično pomeni ekonimski, socialni in verjetno še kakšni manjk).

Formalne pozitivne sankcije so bolj redke. V določenih obdobjih naletijo na različna pojmovanja (denimo: častni član KP).

Kako shajati z deviantnostjo? Kako se obnašati, ko nas družba enkrat označi za deviantne? S takšni vprašanji se je v Stigmi ukvarjal Goffmann. Problematika stigme (oznake, etikete) je v tem, kako stigmatizirani na to oznako reagira. Stigme so lahko individualne («Ti si peder!») ali kolektivne («Ti si Bosanec/črnuh...!»). Bosanec je stigma, ki jo Slovenci pripisujemo vsem prebivalcem bivše Jugoslavije. Podobno usodo v Sloveniji imajo cigani.

Kolektivne stigme se lahko izpostavi tako, se jih pozitivno afirmira («Black is powerful!»), lahko pa stigmatiziranje privede vse do raznih čiščenj. Kolektivne stigme so nasploh dober poligon za začetek daljših konfliktov. Sodbna stigma s katero se ljudje težko soočijo je AIDS. Okuženi so največkrat marginalizirani, čeprav je med ljudmi prisotno vedenje, na kakšen način se AIDS širi. Sodbna stigma je tudi debelost, še posebej pri ženskah.

Če je deviantno dejanje tudi kaznovano, naletimo na nov problem – kako ustrezno in učinkovito kaznovati, da bi se delež kaznivih dejanj znižal na, za neko družbo, sprejemljivo raven. Namen kazni je:

1. onemogočiti posameznika, da nadaljuje s kaznivimi dejanji,
2. izpostaviti to vrsto kazni, da bi delovala zastrašujoče za druge.

Zato so tekom zgodovine nastali zakoni, ki opredeljujejo, kaj je kaznivo in kako se naj to kaznuje. Zakoni so se skozi čas spreminjali in temu primerno tudi kazni. Postavlja se nam vprašanje, zakaj je temu tako. Odgovor je verjetno dejstvo, da se je spreminjal tudi odnos do kaznivih dejanj. Spremenila se je narava obnašanja, ki se smatra za kriminalno, spremenil se je odnos do kriminala in do načina kaznovanja.

Resna kazniva dejanja v predindustrijskih družbah so bila:

- tatvina (in/ali uničevanje premoženja – predvsem Cerkvenega in kraljevega),
- čarovništvo, bogokletstvo, blasfemija, herezija...

Način kaznovanja je bil takrat javen, vsem viden dogodek na javnem mestu in kazen je bila fizična (sekanje prstov, rok, mučenje, sežiganje, bičenje...). Zaporov ni bilo, ker ne bi imeli takšnega pomena, kot ga imajo danes. Moral se je zgoditi preskok v vrednotenju človekovega dostojanstva in človekove svobode. Brez tega zapor ni smiselna kazen.

Kaznovanje ima vedno podlago v konkretnih družbenih okoliščinah (upošteva se vidik utilitarnosti kazni).

Zapori kakršne poznamo danes, se niso izoblikovali iz ječ. Ječ je bila majhen, vlažen, teman... neformalno organiziran prostor, kjer prihaja do različnih odnosov med ječarjem in jetniki. V ječah so jetniki ostajali zelo kratek čas. Sprva so bile namenjene streznitvi pijanih ali kratkotrajnem čakanju na izrek sodbe. Današnji zapori pa so se razvili iz zavetišč in ne ječ. V 17. in 18. stoletju so se v mnogih državah razvila mesta, kamor so se zatekali posamezniki,

ki so odstopali od norm(alnosti). Nalepko deviantnosti so dobili, ker so se smatrali kot nevarni za normalno večino. Zato so jih umestili v posebne ustanove. Druga vrsta ustanov se je razvila, ko so delavci v poljedeljskih dejavnostih postopoma izgubljali delo, sami pa niso imeli nobene lastnine. Zato so se potilali naokrog in iskali delo. Tako so nastala zavetišča za reveže in posebneže. Ti so morali za hrano in posteljo postoriti nekaj malega dela.

Z umikom vseh deviantnežev je nastala totalna organizacija, ki je potem organizirala življenje tem deviantnežem. Totalna organizacija je to zato, ker obstaja totalen nadzor in ni ničesar, izven dosega te organizacije. (film Magdalenke)

Ena od totalnih organizacij je tudi zapor (druge so še: psihiatrična bolnišnica, samostani, zavetišča, azilni domovi, vojašnice...). V zapor se zapira tiste posameznike, ki storijo posebej hudo kaznivo dejanje. Kot smo že dejali, zapor postane smislen, ko je sprejeto občutenje človekovega življenja in človekove svobode kot vrednote, ki ima enak pomen za vse. Šele v tem primeru je odvzem svobode učinkovito kaznovalno sredstvo.

Kaznovanje se preseli iz javnega prostora v zaprtega (eksekucije niso več javne), telesnih muk se ne prizadaja več, so pa še vedno prisotne psihične muke. Namen zapora je resocializacija posameznika.

Kaj se pričakuje od zapora in kako le-ta deluje?

1. Zapor je v prvi vrsti organizacija, kjer velja načelo osamitve:
 - posameznika osami od zunanjega sveta,
 - ga osami od možnosti izvrševanja nadaljnih kaznivih dejanj,
 - ga ločiti od skupine sodelujočih v kaznivem dejanju,
 - ne vedno: osamitev od drugih zapornikov.

Zakaj? Argumenti so, da se jim s tem da čas, da sami razmišljajo o svojem dejanju in da ga sami spoznajo za deviantnega. Zapor naj bi v nekem smislu deloval samorefleksivno. Osamitev je smiselna le v začetnem obdobju v zaporu.

2. Drugo načelo v zaporu pa je delo. Delo ima več funkcij:
 - gre za pozitivno izrabo časa,
 - gre za privzganje nekaterih delovnih navad,
 - po načelu utilitarizma – nekaj moraš prispevati, če nekaj dobivaš,
 - vzbuja pozitiven odnos do lastnine.

Diskusije, ki so se razvile so, ali naj bo to delo plačano ali ne. Ugotovili so, da je pametno, da je plačano, a naj bo to zgolj minimalna plača.

3. načelo je načelo aparata. Zapor deluje kot usklajen aparat, kjer ima vsakdo svojo vlogo, hierarhija (oz. arhitektura) aparata je specifična. Cilj pa je resocializacija posameznika.